

ARAP BAHARI SONRASI ORTADOĞU'DA KİTLE İMHA SİLAHLARININ YAYILMASI SORUNU

Ortadoğu'da KİS yayılmasıyla ilgili alınan önlemlerin uzun bir geçmişı var. Bugün gelinen noktada 2012 yılındaki konferans belirli bir tarih belirlenmeden iptal edilince Ortadoğu'da KİS'in yayılması sorununun çözümü ile ilgili geriye bir tek ikili ya da çok taraflı alternatif görüşmeler yapılması çözümü kalmış görünüyor. Bu bağlamda, P5+1 ile İran arasındaki görüşmeler özellikle dikkat çekici.

Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY

2010 yılındaki Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) Gözden Geçirme Konferansı'nda alınan karar gereğince Ortadoğu Bölgesini Kitle İmha Silahlarından (KİS) ve bunları hedefe gönderecek araçlardan temizleyecek bir konferansın 2012 sonuna kadar toplanması gerekiyordu. Ancak toplantıya bir ay kala Arap Baharı sonrası bölgedeki istikrarsızlık gerekçe gösterilerek toplantı ABD'nin inisiyatifiyle askıya alındı ki bu durum Mısır gibi bazı Arap devletlerinin tepkisine neden oldu. Erteleme kararının ardından Rusya Federasyonu'nun Washington yönetimini ikna etme çabaları sonucu değıştirmede. Ertelemeye yönelik itirazların temel nedeni, Ortadoğu'da 1970'li yıllardan

beri amaçlanmış olan KİS'ten arındırılmış bir "bölge" yaratılması fikrini besleyebilecek inisiyatiflerinden birinin daha başarısızlıkla sonuçlanması endişesiydi. Zaten Ortadoğu'daki KİS ve onları hedeflerine gönderecek araçlarının yok edilmesini hedefleyen





konferansın iptalinin hemen arkasından Mısır'ın NPT Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık toplantısını boykot etmiş olması, 2015 yılında toplanacak NPT Gözden Geçirme Konferansı'nın geleceği hakkında ciddi kaygıların duyulmasına sebep olmuştu.

Dünden Bugüne Ortadoğu'da KİS Yayılması Sorununa İlişkin Alınan Önlemler

Ortadoğu'da KİS yayılmasıyla ilgili alınan önlemlerin uzun bir geçmişi var. Bugün gelinen noktada 2012 yılındaki konferans belirli bir tarih belirlen-

Suriye rejimi ile Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün (OPCW) gerçekleştirmiş olduğu Şam yönetiminin kimyasal silah stokunun 2014 senesi ortasına kadar yok edilmesi kararı uluslararası kamuoyuna zorlayıcı diplomasinin bir başarısı olarak yansdı.

meden iptal edilince Ortadoğu'da KİS'in yayılması sorununun çözümü ile ilgili geriye bir tek ikili ya da çok taraflı alternatif görüşmeler yapılması çözümü kalmış görünüyor. Bu bağlamda, P5+1 ile İran arasındaki görüşmeler özellikle dikkat çekici. Kasım 2013 tarihinde gerçekleştirilen Cenevre görüşmeleri sonucunda 2002 senesinden beri ciddi bir sorun olan Tahran'ın nükleer programına çözüm bulmak üzere altı aylık geçici bir anlaşma imzalandı ve bu Geçici Anlaşma ile birlikte Ortadoğu'da nükleer silahların yayılmasının engellenmesi gayretleri için yeni bir umut kaynağı doğdu. Süresi 20 Temmuz'da dolacak Geçici Anlaşma'dan sonra Tahran yönetimi ve altı büyük güç arasında gerçekleştirilecek nihai anlaşma ve bunun mahiyeti doğrudan NPT rejiminin güvenilirliğini sınavacaktır. Nihai Anlaşma, KİS'lere yönelik girişimler dâhilindeki yolculuğun geleceğiyle ilgili ümitvar bir işaret olmasının ötesinde de önemli. İran'ın tartışmalı uranyum zenginleştirilmesi mevzusunda bu anlaşma dâhilinde nasıl bir karara varılacağıyla ilişkili olarak alınacak karar bundan sonra NPT Anlaşması'nın nükleer statüde olmayan diğer üye devletlerinin 4. maddeden kaynaklanan barışçıl amaçlı nükleer enerji edinimi ile ilgili meşru talepleri için önemli olacak.

Şimdi burada duralım ve bölgede KİS'in yayılması sorunuyla ilgili uluslararası toplumun almış olduğu yolun güzergâhına geri dönelim. Ortadoğu'da var olan KİS'in yayılmasının önlenmesi gayretleri içerisinde şimdiye kadar başlıca iki yöntem kullanılmış ve bu sayede iki ülkenin söz konusu silahlardan arındırılması gerçekleşmiştir: Bilindiği gibi ilk kez ABD'nin 2003 senesinde Irak'ta askeri kuvvet kullanması sonucu Bağdat yönetiminin sahip olduğu KİS'ten nihai olarak arındırılması mümkün olmuş-

tur. Aksine Libya'da 2003 senesinde Kaddafi yönetimi gönüllü olarak Trablus rejiminin tüm KİS'ten -ve bunları hedeflerine gönderme araçlarından- arındırılması/temizlenmesini kabul etmiştir. Libya'da gerçekleşen tüm karışıklığa rağmen bu hedef 2013 senesinde yerine getirildi. Şimdi üçüncü bir yöntemin başarı olasılığını konuşma arifesindeyiz. İran'a karşı uygulanan politika, üçüncü ve önemli bir alternatif yöntem olarak karşımıza çıkan "zorlayıcı diplomasi" modeliydi. Bu modelin benimsenmesinin temel amacı ise altı aylık bir geçiş döneminden sonra 20 Temmuz 2014 tarihinde İran'la nihai ve kapsamlı bir anlaşma imzalayarak Tahran'ın tartışmalı nükleer programının olası bir silah kapasitesine dönüşmesinin kesin olarak engellenmesiydi.

Zorlayıcı Diplomasi ve Suriye'de Kimyasal Silahların Yok Edilmesi

KİS söz konusu olunca "zorlayıcı diplomasi"nin yakın dönemde somut olarak sonuç vermeye başladığı diğer bir örneği bulmak bizim için zor olmasa gerek. Suriye rejimi ile Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün (OPCW) gerçekleştirmiş olduğu Şam yönetiminin kimyasal silah stoğunun 2014 senesi ortasına kadar yok edilmesi kararı uluslararası kamuoyuna zorlayıcı diplomasinin bir başarısı olarak yansdı. Haziran ayı başı itibariyle gerçekten de deklare edilmiş Suriye kimyasal stoğunun yaklaşık % 92'lik bir kısmı ülke dışına çıkarılarak yok edilmiştir. Bilindiği gibi, Suriye rejimi ile OPCW'nun arasında yapılmış olan anlaşmaya göre Şam yönetiminin tüm kimyasal silahlarını 30 Temmuz 2014 tarihine kadar yok edilmek üzere teslim etmesi gerekmektedir. Suriye rejimi elinde kalan son 100 metre ton kimyasal silah stoğunu önce Şubat ayında sonra da en geç Nisan ayında teslim edeceğini taahhüt etmişti. OPCW Şam rejiminin geride kalan kimyasal silah stoğunu nihayet 23 Temmuz tarihinde yok edeceğini ilan etti. Ancak, Libya'da daha önce olduğu gibi anlaşmaların gerçekleşmesinden sonra bile Suriye rejiminin gizlemiş olduğu kimyasal silah stoğu bulunabilir. Tüm bunlara rağmen Ortadoğu'yu kimyasal silahlardan arındırma yolculuğunun geleceğiyle ilgili iyimser olmak için elimizde yeterince neden var. Bu noktada başka bir hususu dikkatimizden kaçırmamız da gerekmektedir. ABD ve Rusya Federasyonu'nun onay vermiş olduğu Şam rejimi ile OPCW arasında kimyasal silahlar konusunda yapılan anlaşma Suriye'deki balistik füzelerin (Scud B-C, M600 ve SS-21 füzeleri) yok edilmesi şartını içermemektedir. Dolayısıyla yol-


culuğumuz kimyasal silahlarla ilişkili olarak -Suriye özelinde- mutlu sonla dahi bitse ülkede devam eden iç savaş koşullarında radikal bir değişiklik olmadıkça Şam füzelerinin aralarında Türkiye'nin de bulunduğu komşuları için ciddi bir güvenlik sorunu olarak masada kalmaya devam edeceğini söylemek gereklidir.

İran'ın Balistik Füze Sistemleri ve P5+1 Müzakereleri

Ortadoğu'da balistik füzelere sahip olması sebebiyle ciddi bir güvenlik sorunu yaratan diğer ülke elbette İran. Tahran yönetimi altı aylık bir geçiş döneminin ardından P5+1'le imzalamayı planladığı nihai nükleer anlaşmada sahip olduğu balistik füze stoklarını kapsam dışında bırakma kararındadır. İran'ın ruhani lideri Ayetullah Ali Hamaney'e göre, Batılı güçlerin Tahran'la yaptıkları müzakerelerde İran balistik füze sistemlerini İran'ın nükleer programının bir parçası olarak algılayıp pazarlık konusu yapmak istemeleri kabul edilebilir bir şey değildir. İranlı yetkililerin bu konuyla ilgili itirazı, Tahran füze sistemlerinin tamamen İran'ın konvansiyonel kuvvetlerinin bir parçası olduğu noktasına dayanmaktadır. Viyana'daki son P5+1 müzakerelerinin perde arkasında İran balistik füze kabiliyetlerinin sınırlandırılmasını isteyen ABD'li yetkililer bu talepleri için BM Güvenlik Konseyi'nin 2010 senesi kararını temel almışlardı. Bu karar gereğince, Tahran yönetiminin nükleer bomba yapımında kullanılacak uranyum zenginleştirilmesi de dâhil her türlü faaliyetten kaçınması gerekmektedir. Buna İran'ın nükleer bomba taşıyabilecek kapasitede balistik füze geliştirmemesi de dâhildir. BM'nin son uzmanlar raporu, hâlihazırda İran'ın füze edinim sürecinde yasadışı yöntemlere itibar etmeyi bırakmış olmasına işaret etmekle birlikte Tahran'ın füze kabiliyetlerini geliştirmeye devam ettiğini iddia etmektedir. Konuyla ilgili uzmanlara göre, İran'ın nükleer programı hakkında uluslararası toplumun elindeki mevcut bilgi birikiminin aksine Tahran'ın füze yetenekleri hakkındaki belirsizlik (*opaque*) durumu devam etmektedir. Tahran'ın füze programını P5+1 programı dışında tutma kararlılığını Rusya Federasyonu da desteklemektedir. 20 Temmuz tarihinden önce bu konuyla ilgili herhangi bir açılım beklenmediğine göre; taraflar arasında nihai bir anlaşma yapabilmek için sürdürülen görüşmelerde ilerleme kaydetmek için Tahran nükleer programının nükleer silaha dönüşmeyecek bir şekilde anlaşma kapsamında kısıtlanması gerekmektedir. Bu, İran füze sorununun tehlike olarak algılanması konusunda da dolaylı bir iyileşme

Tahran yönetimi altı aylık bir geçiş döneminin ardından P5+1'le imzalamayı planladığı nihai nükleer anlaşmada sahip olduğu balistik füze stoklarını kapsam dışında bırakma kararındadır. İran'ın ruhani lideri Ayetullah Ali Hamaney'e göre, Batılı güçlerin Tahran'la yaptıkları müzakerelerde İran balistik füze sistemlerini İran'ın nükleer programının bir parçası olarak algılayıp pazarlık konusu yapmak istemeleri kabul edilebilir bir şey değildir.

getirebilir, çünkü böyle bir anlaşma mevcut füze teknolojisine nükleer başlık konuşlandırma olasılığını bertaraf eder. Gerçi bir önceki paragrafta vurguladığımız husus geçerliliğini koruyor: bu şekilde yapılacak bir anlaşma, mevziisi sürekli geliştirilmeye çalışılan İran füzelerinin konvansiyonel amaçlarla kullanılma riskini bertaraf etmiyor. P5+1-İran görüşmelerinde başka tikanıklıklar da var: Öncelikle İran'ın uranyum zenginleştirme kapasitesinin %5 sınırı altında tutulması konusunda görüş ayrılıklarının yanında Tahran yönetiminin gelecek 10 yıl zarfında ne miktarda santirifüje sahip olması gerektiği henüz ortak bir cevap verilemeyen bir sorudur. Bu tartışmalı konuların nihai anlaşmada sonuçlandırılması için 20 Temmuz tarihi bugün için pek gerçekçi görünmemektedir. Bu nedenle taraflar şimdiden altı aylık uzatmadan bahsetmeye başladılar bile.

Sonuç olarak Ortadoğu'da KİS'in yayılmasını önlemek için alınan tedbir ve inisiyatiflerin günümüzde yeni yöntemlerle devam ettiğini söyleyebiliriz ama KİS'in karmaşık yapısı, çözüm süreçlerini zorlamakta ve Suriye ile İran örneklerinde gördüğümüz gibi KİS için çok yönlü düşünmeyi, yoğun siyasi ve teknik çalışmayı gerektirmektedir. Bu çalışmayı "zorlayıcı diplomasi" yönteminin İran nükleer konusunu çözmede başarılı olup olamayacağını söylemek için daha erken olduğunu belirtebiliriz. 

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi